

KUTATÁSI BESZÁMOLÓ
KLEBELSBERG KUNO-ÖSZTÖNDÍJ
2022

A kutató neve
Kopócsy Anna
A kutatás témája
International Women – kiállítás New Yorkban, 1939-1940 1938 júliusában a Nemzetközi Nőszövetség 50 éves fennállása kapcsán szervezett világkongresszusán döntöttek arról, hogy rendeznek egy nemzetközi nőművészeti kiállítást New Yorkban a következő évben. Ezt megelőzően több nemzetközi nőművészeti kiállításra is sor került, talán a legfontosabb előzménynek a Jeu de Paume-ban 1937-ben rendezett európai női kiállítást tekinthetjük, ahol az Önálló Hivatású Nők Világszövetsége Képzőművészeti Bizottságának elnöke Antonietta Paoli Pogliani szobrásznő volt az egyik főszereplő, és ugyanő kulcsszerepet kapott az amerikai kiállítás megszervezésében is. A New York-i kiállítás 1939. október 15-én nyílt meg a Riverside Múzeumban 11 nemzet részvételével. A főszervező a National Council of Women of the United States volt. A tárlat eredetileg három hónapot tartott volna nyitva, végül márciusig meghosszabbították. A látogatók több mint 400 művet tekinthettek meg, 11 nemzet – Ausztrália, Csehszlovákia, Franciaország, Görögország, Hollandia, Lengyelország, Magyarország, Norvégia, Olaszország, Svájc és Svédország képviseltette magát. Az iratokból kiderült, hogy a korábban rendszeres résztvevő Németország a politikai helyzetre való tekintettel nem vett részt, ahogyan a párhuzamosan futó New York-i világkiállításon sem. A kiállítás előkészületei ugyan még a béke időszakára estek, de a megnyitó eseményére már Lengyelország megtámadása után került sor másfél hónappal. A tárlaton részt vevő országok ekkor még nem álltak hivatalosan ellenséges viszonyban egymással, és a katalógus előszavában is megfogalmazott cél a művészi barátságok határokon túlmenő megerősítése, a béke propagálása volt. A kiállított művek többsége semleges tematikájú csendéletek, tájképek kategóriájába esett, egy-egy történelmi utalás volt csak: idesorolható a lengyelek termében főhelyre került <i>Pilsudski marsall</i> portrébüszttje, vagy a magyarok termében Telkessy Valéria <i>Trianon</i> című munkája. Fontos megjegyezni, hogy ezeken a

nemzetközi tárlatokon a művészek személyesen nem szerepeltek, a művek eljuttatása egy-egy külföldi városba mindig a nemzeti fiilálé dolga volt, a magyarok esetében ezt a Magyarországi Nőegyletek Szövetsége intézte, a válogatást pedig Magyar Képzőművésznők Egyesülete vezetősége - élén Somló Sári szobrászsnővel - végezte. A kiállításnak nem volt túlságosan nagy sajtója, sőt a dicsérő szavak mellett, kritikák is megjelentek, a tárlat túlságosan semleges, a háborús helyzetre nem kellőképpen reflektáló tartalmára vonatkozóan. (Art News) A magyar anyagnál elsősorban a művek népművészeti jellegét emelték ki. A kiállítást különböző rendezvények kísérték, pl. Serly Etelka New Yorkban élő tánctanárnő lépett fel néptáncosaival. Fontos megemlíteni, hogy 1939-ben három fontos magyar képzőművészeti esemény is zajlott New Yorkban az említett nőművészeti tárlat mellett: volt egy kortárs festészeti kiállítás Manhattanben a Delphic Studios-ban, illetve a Világkiállítás magyar pavilonja adott helyett művészeti alkotásoknak, de ott elsősorban az iparművészetre koncentráltak.

Az eredeti terv az volt, melyet Pogliani próbált véghez vinni, hogy a Riverside múzeumi kiállítást utaztassák az USA több nagy városába, részben ismeretterjesztő szándékból, részben reménykedtek az eladásokban. Feltehetően ennek az érdekében hosszabbították meg március 1-ig a tárlatot, miközben keresték a helyszíneket. Pogliani komoly tárgyalásokat folytatott az ügyben. (Egy előkerült iratban Martin Kastengren svéd főkonzul szerint számos kiállításon vettek részt a női alkotók szerte az államokban, de ennek nyomaira eddig nem bukkantam. Ltsz. D34-69, Alien Proprety Custodian iratanyaga, Washington, Nemzeti Levéltár) Az egész vállalkozásnak nyilvánvalóan az vetett véget, hogy a fent említett országok szereplői hadüzeneteket küldtek egymásnak, leghamarabb az olaszok 1940. június 10-én a franciáknak.

Ugyanakkor a művek hazaszállítása lényegében már a háború kitörésétől kezdve, az óceánon folytatott hadicselekmények miatt komoly nehézségekbe ütközött, azaz a polgári ill. kereskedelmi hajózás teljes mértékben ellehetetlenült. Ennek következtében a világkiállítás magyar anyaga is - néhány műtől eltekintve - szintén az USÁ-ban maradt. A kutatás kiderítette, hogy a Riverside Múzeum nem tárolta többé a képeket, melyeket a Hungarian Reference Library-be szállítottak megőrzésre, ahogy a világkiállítás anyaga is odakerült. A helyszín kiválasztását erősíthette (a washingtoni magyar nagykövetség is szóba került mint alternatíva), hogy a könyvtár, melyet a Nemzeti Múzeum által 1938-ban alapítottak Feleký Károly - a magyarság kultúrtörténete és történelme szempontjából kiemelkedő jelentőségű - többesres kötete számára, folyamatosan foglalkozott a

gondolattal, hogy egyúttal magyar múzeummá is váljon, amelynek első lépéseként állandó iparművészeti kiállítást szervezett a világkiállítás hozzákerült anyagából 1940 januárjában. (Lásd Fejős Zoltán Reference Library-t illető kutatásait.) Fennmaradt brossúrájuk szerint 1942 áprilisában *Hungarian Painting* címmel – talán éppen a női alkotók munkáiból is - kiállítást terveztek, erre az eseményre már nem került sor. A Reference Library többzetes kötetét, a könyvtár bútorzatát, berendezését és a nála őrzött műtárgyakat először zárolták, majd lefoglalták az amerikai hatóságok és elszállították 1942 decemberében, hivatkozva az ellenséggel való kereskedelem jogszabályára. A magyar állam ezt megelőzően a már említett svéd főkonzult kérte fel a magyar érdekek képviselőit, többek között a női alkotók műveinek a hazahozatalára. Kastengren szerint a Magyarországi Nőművészek Szövetségével egyeztetve Stockholmba vitték volna a képeket a háború végéig, de erre nem került végül sor, mivel előbb elkobozták azokat és egy Manhattanben lévő raktárba szállították.

Az események következő etapja az Amerika Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat (röviden Társulat) alakulásához kapcsolódott 1955-ben. Az intézmény részben azzal a céllal alakult, hogy a Feleky-könyvtárat visszavásárolja az amerikai államtól, amely időközben a Washingtoni Kongresszusi könyvtárba került. Ez ügyben komoly tárgyalásokat folytattak, melynek a teljes dokumentációja jelenleg a Társulat irattári anyagai között található.

Ugyanakkor keresték a Reference Library berendezését és így jutottak nyomára annak a magyar anyagnak, amely a könyvtári polcok, állványok mellett képzőművészeti alkotásokat is tartalmazott, melyet sikerült az amerikai kincstártól nem egészen 500 dollárért megvásárolni 1955-ben. Így újra a magyarok kezébe jutottak ezek az alkotások, amelyet elsősorban Eckhardt Tibornak és Acsay Lászlónak köszönhetünk. Ugyanakkor nem a teljes anyag került vissza, bizonyítja pl. Beck Schwartz Elza esete, aki magánúton szerezte vissza műveit az Alien Property Custodiantól. Sajnos nem sikerült egy olyan listát találni, amely tartalmazná, hogy mely műveket tudtak visszaszerezni, és melyek azok amelyek idővel elkallódtak, illetve az amerikai hivatal esetleg árverésre bocsájtotta őket. A Társulat által kiadott sajtó nyilatkozat szerint listák nélküli zsákbamacskát vettek, mivel nem tudták mit tartalmaznak a ládák.

Ugyanakkor e művek raktározása (a világkiállítási anyaggal együtt) már a kezdetektől problémát okozott a Társulatnak hely hiány miatt. Ennek orvoslására 1955 decemberében rendeztek egy képzőművészeti kiállítást az anyagukból, ahol sok művet eladtak, sajnos nem tudni pontosan miket. (Nemcsak a női alkotóktól, de Vaszary Jánostól, Márfy Ödöntől,

Csók Istvántól szintén voltak alkotásaik, utóbbiak eredete egyelőre nem tisztázott.) Egy 1987 januári lista szerint a Társulat birtokában lévő művek a következő női alkotóktól voltak meg: Szücs Pálma, Mattioni Eszter, Futásfalvi Márton Piroska, Szánthó Mária, Farádi Veress Izabella, Benczúr Ida, Rainer Istvánffy Gabriella, Komáromi Katz Endréné, Endresz Alice, Porter Paula, Loránt Erzsébet, Járitz Józsa, Lovagh Ernesztin, Hranitzky Ilona és Szuly Angela. Egy 1991-es felmérésben még Péchyné Rónay Kinga, Ráth Olga és Clauder Margit neve szerepelt, ezen kívül egy 1997-ből származó listán más művek társaságában Horowitz Lukács Stefi mappját említették.

Ha összevetem a mai állapotokat az eredeti állománnyal, akkor biztosan hozzájárult a veszteséglistához:

1. Mattioni Eszter képeit 1991 áprilisában a művésznő kérésére visszaszolgáltatták Amerikában élő rokonságának.
2. Korábbi listákon szerepeltek, de ma már nincsenek meg Szuly Angela, Komáromi Katz Endréné, Horowitz Lukács Stefi, Ráth Olga művei.

Tehát az eredetileg az 1939-ben kiállított 66 műből ma 17 alkotás van meg, ebből jó néhány igen rossz állapotban, komoly restaurálásra szorul.

Konklúzió:

A képek sorsa szorosan összefüggött a második világháború és az azt követő hidegháborús időszak eseményeivel. A művek témájukban többségükben politikamentesek voltak, bár a válogatás szempontjainál kifejeződött az a szándék, hogy a magyar művészet specifikumát a népművészethez való kapcsolódásában jelenítse meg. Ilyen értelemben érdemes összevetni e műveket a világkiállításon szereplő más magyar művekkel is, amelyek szintén ezt az igényt közvetítették az amerikaiak számára. (Zsolnay, herendi porcelánok sikere mellett, például aranyérmet nyert Diósy Antal népies kazettás famennyezete stb.- ma szintén a Társulat tulajdonában)

Kimondható, hogy a Riverside múzeumi tárlaton sokféle nemzet képviselőjének számos nézete, régi és új szándéka egyesült. Az amerikai közönség számára a francia festőnők közül néhányan - Marie Laurencin, Suzanne Valadon – voltak ismertek, a többiek nem. A művésznők nagy része még a Monarchia idejéből ismerte egymást. (Vagy közös kiállításokról, vagy ugyanazoknál a mestereknél tanultak Bécsben, Münchenben Párizsban.) Ők a műveikben, szemléletükben a boldog békeidők szemléletét hordozták. Volt egy fiatalabb nemzedék, köztük a magyarok között az "Új nyolcak"-nak titulált csoport (Járitz

Józsa, Futásfalvi Márton Piroska stb), akik modern stílusban alkottak, modern témákat kerestek. Hasonló szemléletű társaik megtalálhatók a cseheknél, lengyeleknél, olaszoknál stb. Ugyanakkor volt egy ki nem mondott politikai ellentét is közöttük. Magyarország nagy vesztese volt az első világháborúnak, a többi utódállam kétségkívül nyertese. Az 1920-as évek elején megalakult az ún. "Női kis antant" az utódállamok, tehát Jugoszlávia, Csehszlovákia és Románia részvételével (Később csatlakoztak a lengyelek és a görögök is.). Volt képzőművészeti programjuk is, kiállításokat is rendeztek. A New York-i nemzetközi kiállításon többen szerepeltek e körből. Feladatuknak tekintették a Habsburg-restauráció elleni védekezést, de kifejezetten pacifikus módon képzeltek el mozgalmukat a női jogok biztosítása mellett. A pacifizmus mindegyik nemzet szemlélete volt, ezt meg is fogalmazták a katalógus előszavában, ahogy már említettem.

Összességében elmondható, hogy jelentős volt az idősebb nemzedék képviselője, azoké akiknek még a Monarchiában indult pályájuk, amikor a női alkotók lehetőségei jóval korlátozottabbak voltak. (Számosan köztük csendéletfestők maradtak, stíluskísérleteik a posztimpresszionizmusnál végződtek). A fiatalabbak már másféle ambícióikkal rendelkeztek, ki akartak törni a nőket bélyegző sztereotípiák világából, eredetiségre törekedtek, nem nosztalgizáltak. Ugyanakkor a történelmi törés időnként befolyásolta és megváltoztatta az elképzeléseket. Ez utóbbinak köszönhetően hosszú évtizedekre ez volt az utolsó nemzetközi kiállítás, ahol a magyar művésznők együtt szerepelhettek európai társaikkal.

A kutatás helyszíne

ország, város	USA New York, Washington
intézmény(ek)	Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat, New York Public Library, Nemzeti Levéltár, Washington

A kutatás ideje

2022. június 28-július 27.

A kutatott gyűjtemények, az átnézett iratok, dokumentumok és a találatok rövid ismertetése (tételes találati jegyzék nélkül)

1. Az eredeti munkatervemben megfogalmazott kutatási helyszínek közül az idő egy részében tanulmányoztam az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat képzőművészeti anyagát, különös tekintettel a női alkotók műveire, illetve ugyanitt a jelenleg különböző dobozokban őrzött, leltározatlan írásos anyagot néztem át, és

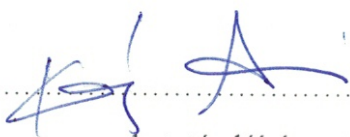
főleg olyan dokumentumokat kerestem, amelyek a könyvtár alapítására, gyűjteményeinek kialakulására vonatkoztak. 2. A másik helyszín a New York Public Library „Manuscripts and Archives” részlegében való kutatás volt, ahol a National Council of Women of the United States dokumentációs anyagát tekintettem át. 3. A munkatervben nem említett, de már a pályázat leadását követően találtam rá arra az információra, hogy a magyar műtárgyakat elkobzó amerikai hivatal, az Alien Property Custodian iratanyaga Washingtonba került a Nemzeti Levéltárba, így az intézménnyel való kapcsolatfelvétel után személyesen is megtekintettem néhány fontos dokumentumot a témában.
A kutatás módszere
A kitűzött feladat a New Yorkban 1939-40-ben rendezett nemzetközi nőművészeti kiállítás, ahol magyar művészek is szerepeltek, körülményeinek a feltárása volt. Ehhez adott volt a kiállításon szereplő, eddig nem kutatott művészek által létrehozott műalkotások szemrevételezése, dokumentálása, mely a Magyar Amerikai Könyvtár és Történelmi Társulat tulajdonát képezi. A kiállítással, noha 11 nemzet alkotói vettek részt rajta eddig nem foglalkozott se a magyar, se a nemzetközi szakirodalom (kivéve az olaszokat), így szükséges volt az elsődleges források feltárása (a kiállítás szervezésére, korabeli recepcióra vonatkozó adatok gyűjtése). Másrészt mivel a magyar anyag nem érkezett vissza Magyarországra, a kiállítást követő események rekonstruálására levéltári források segítségével került sor. Az elsődleges források révén jelenleg sikerült egy kronologikus eseménytörténeti áttekintést összeállítani a kiállítás elő- és utóéletére vonatkozóan.
A kutatási eredmények szélesebb közönséggel történő megismertetése (előadás(ok), publikáció(k) stb.)
Jelenleg dolgozom a tudományos kéziraton, mely a történelmi háttéreseemények, intézménytörténeti vizsgálatok, ikonográfiai elemzések mellett különösen a nőművészeti speciális szempontok érvényesítését tűzte ki célul. Kutatásaimat 2023 májusában Prágában rendezendő <i>Unfinished Empire? Visual Arts and Architecture in Post-Imperial Contexts, 1900-2022</i> című konferencián, nemzetközi fórumon fogom előadni. A továbbiakban a képzőművészeti anyagot szeretnénk a közeljövőben valamilyen formában bemutatni, lehetőleg New Yorkban az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat

épületében, melyhez a Társulatnak felajánlottam a szakmai segítségem. Első lépés lenne a művek rendbehozatala, amely anyagi forrást igényel, most ebben az ügyben is próbálunk megoldásokat találni.

A kutatással kapcsolatos gyakorlati észrevételek (ide értve a leendő ösztöndíjasok számára hasznos tanácsokat)

Az ösztöndíj a tudományos eredmények mellett kapcsolatépítés szempontjából is hasznos volt. Nagyon jó viszonyba kerültem az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat elnökével Krizsán Árpáddal, akivel rendszeres kapcsolatot tartok fenn azóta is, hogy hazajöttem, reményeim szerint ez a kapcsolat gyümölcsöző lesz mindannyiunk számára a jövőben. Jelen pillanatban segítséggel elindult a könyvtár rendezése. A következő feladat a levéltári anyag rendszerezése, leltárba vétele és digitalizálása lenne, mely alapvető fontossággal bír abból a szempontból, hogy a Könyvtár újból jelentős, a magyar kultúrát felvirágoztató intézménnyé váljon.

Kelt: ...Budapest, 2022. október 28.....

.....
kutató aláírása